

УДК 78.07

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2023-36-1-22>**Лі Чжичао**

ORCID: 0009-0008-3145-5004

аспірант кафедри історії музики та етнології
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової
zhichao.l@yahoo.com

ФЕНОМЕН ТРІО ТРЬОХ ОПЕРНИХ ТЕНОРІВ: ПРОПОСОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД

Коли я кажу, що я – оперний співак, то маю на увазі не те, що співаю в опері, заробляючи на життя в такий спосіб. Я маю на увазі те, ким я є за своєю суттю.

Л. Паваротті

Мета роботи – розглянути явище тріо трьох оперних тенорів – Хосе Каррераса, Пласідо Домінго та Лучано Паваротті; створити та узагальнити їх колективну біографію. В методології дослідження поєднуються пропосографічний підхід, текстологічний та джерелознавчий методи. Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше в українському музикознавстві досліджується феномен тріо трьох оперних тенорів. Вперше по відношенню до цього явища використовується пропосографічний підхід. Висновки. Тріо трьох тенорів, тобто трьох класичних оперних співаків – Пласідо Домінго, Хосе Каррераса і Лучано Паваротті – виступало на різних світових майданчиках майже 13 років, але їх «спільна» біографія охоплює всі творчі та життєві події кожного з них, хронологічно починаючи від року народження самого старшого співака – Паваротті і продовжуючись по теперішній час, вже після його смерті.

Колективна біографія трьох тенорів дозволяє, перед усім, створити яву про класичного (західноєвропейського) оперного співака другої половини ХХ–ХХІ століття – професіонала високого класу, який виконує практично весь теноровий репертуар – не тільки оперні партії, але й народні та естрадні пісні. Це також харизматична особа, улюбленець публіки, людина, яка априорі досягла успіху.

Тенори досліджуваного тріо – це центральні фігури музичного шоу, співаки-актори, в певним сенсі – поп-співаки (А. Лара), що, як в опері, втілюють на концертній сцені справжню взаємодію різномірних

елементів у явищі цілого. Вони поєднують в собі сценічне та вокальне мистецтво, та наголошують на взаємодії з якомога більшою аудиторією. При цьому сценічний образ, який створює оперний співак на концертному виступі, має бути не менш достовірним і глибоким, ніж образ, втілений ним в оперному спектаклі.

Виступи трьох тенорів на Чемпіонаті світу з футболу спонукані кількома причинами, але, передусім, пов'язані з можливістю зустрітися на концерті зі слухачською аудиторією в такій кількості, про яку може тільки мріяти співак, що виходить на оперну сцену. Згодом ідею виступу перед багатотисячним натовпом під відкритим небом багаторазово реалізував в своїх сольних концертах Лучано Паваротті. Інтерес публіки до класичної музики у сумісному або окремому концертному виконанні Каррераса, Домінго та Паваротті десятиліттями (більш, ніж півстоліття) залишається незмінно високим: «Більшість сучасної аудиторії, як і раніше, має (сьогодні – прим. Л. Ч.) потяг до чудових музичних шедеврів, які я маю честь виконувати», – зауважує Хосе Каррерас [2].

Ключові слова: пропосографія, пропосографічний підхід, колективна біографія, тріо трьох оперних тенорів, співак-актор.

Li Zhichao, Postgraduate Student at the Department of History of Music and Ethnography of the Odesa National A. V. Nezhdanova Academy of Music
Phenomenon of the trio of three opera tenors: proposographic approach

The purpose of the article is to consider the phenomenon of the trio of three opera tenors – Jose Carreras, Plácido Domingo and Luciano Pavarotti; create and summarize their collective biography. The methodology combines the proposographic approach, textological and source studies methods. The scientific novelty of the article lies in the fact that for the first time in Ukrainian musicology, the phenomenon of the trio of three tenors is investigated. For the first time, a proposographic approach is used in relation to this phenomenon. **Conclusions.** The trio of three tenors, i.e. three classical opera singers – Plácido Domingo, Josè Carreras and Luciano Pavarotti – performed at various world venues for almost 13 years, but their «joint» biography covers all the creative and life events of each of them, chronologically starting from the year of birth of the oldest singer – Pavarotti and continuing to the present time, even after his death.

The collective biography of the three tenors allows, first of all, to create an image of a classical (Western European) opera singer of the second half of the 20th – 21st centuries – a high-class professional who performs almost the entire tenor repertoire – not only opera parts, but also folk and pop songs. He is also a charismatic person, a favorite of the public, a person who achieved success a priori.

The tenors from the trio of tenors are the central figures of the musical show, singer-actors, in a certain sense, pop singers (A. Lara), who, like in the opera, embody on the concert stage the true interaction of disparate elements in the phenomenon of a whole. They combine stage and vocal art, and emphasize interaction with as large an audience as possible. At the same

time, the stage image created by an opera singer at a concert performance should be no less authentic and deep than the image embodied by him in an opera performance.

The performances of the three tenors at the World Cup concert are motivated by several reasons, but, above all, they are connected with the opportunity to meet at a concert with a listening audience in such a number that a singer entering the opera stage can only dream of. Subsequently, Luciano Pavarotti repeatedly implemented the idea of performing in front of thousands of people in the open air in his solo concerts. The public's interest in classical music in joint or separate concert performances by Carreras, Domingo and Pavarotti has remained consistently high for decades (more than half a century): «The majority of the modern audience, as before, has (today – notes L. Ch.) a desire for wonderful musical masterpieces, which I have the honor to perform», says Jose Carreras [2].

Key words: *proposography, proposographic approach, collective biography, trio of three tenors, singer-actor.*

Актуальність теми дослідження. Розуміння музично-історичного процесу крізь призму музично-історичних особистостей є дуже важливим. Вивчення творчої біографії, наприклад, музиканта пов'язано із ретельним зібранням та обробкою всебічної інформації про нього та його особистісне та творче життя, а також систематизацією його музично-естетичних та загальнокультурних установок. Також велике значення має реконструювання контексту доби, в яку живе досліджувана особистість.

Актуальність заявленої теми та **наукова новизна** роботи зумовлені недостатньою розробленістю в музикознавстві пропосографічного методу, або методу створення колективної біографії. Також вперше як сукупність знакових для культури ХХ століття подій розглядаються факти «загальної» біографії та «спільного» творчого життя трьох великих співаків ХХ століття – Хосе Каррераса, Пласідо Домінго та Лучано Паваротті – перед усім, в момент їх найбільшої популярності у широкої публіки, тобто коли вони виступали як тріо, що гастролювало по всьому світу – в 1990–2003 роках.

Мета дослідження – розглянути явище тріо трьох оперних тенорів – Хосе Каррераса, Пласідо Домінго та Лучано Паваротті; створити та узагальнити їх колективну біографію.

Виклад основного матеріалу. Слово пропосографія (іноді прозографія) складається з двох грецьких слів: *prosopa* – «люди» або «лица» та *graphos* – «пишу», що можна буквально перекласти, як «пишу про людей» [6].

Сьогодні цей термін має кілька значень.

По-перше, пропосографія є методом дослідження, який допомагає у вивченні динамічних змін щодо групи об'єктів, які мають хоча б одну загальну характеристику. По-друге, пропосографією називають історичну дисципліну, що сформувалася наприкінці ХХ століття. Згідно з В. Томазовим, ця дисципліна вивчає колективні біографії за допомогою опрацювання комплексу джерел в більшості біографічного характеру, завдяки яким можна встановити, як виглядали ті чи інші особистості, які мали індивідуальні риси та якості, родинні зв'язки, чого їм вдалося досягнути (кар'єра) та ін. [6]. Р. Мертон, американський соціолог, розуміє пропосографію як засіб поєднання історичної науки, наукознавства та соціології науки. При цьому саме історія, вважає науковець, породила пропосографію, визначила її об'єкт, джерелознавчу базу та методи [10].

В даній статті ми пропонуємо сконцентрувати увагу на музично-історичному та соціально-культурному феномені ХХ–ХХІ століття, яке отримало назву «тріо трьох тенорів», використовуючи пропосографічний метод, але розуміючи сам пропосографічний підхід досить широко – із залученням вивчення контекстуального історико-процесуального поля. Проведена робота не тільки з друкованими статтями, але й з автобіографіями «Мій світ» Л. Паваротті та «Singing from the Soul» Х. Каррераса, адуо- та відеозаписами концертів тріо, а також документальним фільмом Рона Ховарда «Паваротті» (2019).

Вперше Пласідо Домінго, Хосе Каррерас і Лучано Паваротті виступили разом на концерті Кубку світу з футболу в 1990 році, де відразу здобули визнання широкою публіки. Пізніше були виступи ще на трьох фіналах того ж Кубку: в 1994 році в Лос-Анджелесі, в 1998 році в Парижі та в 2002 році в Йогогамі.

Перший виступ відбувся за участю оркестра Magio Musicale Fiorentino і оркестру Римського оперного театру, під керівництвом диригента Зубіна Мети. Це був міжнародний проєкт, задуманий трьома продюсерами – італійцем Маріо Драдї, німцем Ельмаром Крузе та британцем Гербертом Чапелом. Екранізована версія концерту була спродюсована Гербертом Чапелом і Джаном Карло Бертеллі для Десса і стала класичним диском.

Матеріальною метою першого сумісного виступу Каррераса, Домінго та Паваротті було зібрання коштів для Фонду Каррераса.

Згодом сформувалася ідейна концепція виступів цього тріо, яка полягала, перед усім, у популяризації оперного жанру. В цьому сенсі показовою є відповідь Паваротті на питання, що конкретно він би хотів, щоб про нього пам'ятали за 100 років: «Мабуть, найголовніше, я хочу, щоб мене запам'ятали як чоловіка, який дав людям оперу» [12].

Популяризація опери трьома тенорами відбувалася не тільки за рахунок того, що її виконували на концертах відомі співаки. Програма концертів передбачала залучення оперних арій до кола популярних творів, різних за жанрами та стилістикою, в першу чергу, народних та естрадних пісень.

В одному з своїх інтерв'ю Домінго розповідає, що думає з цього поводу: «пуристи, вони кажуть, що це не опера. Звісно <...> Це концерт, у якому ми співаємо якусь оперу, співаємо якісь пісні, виконуємо якусь сарсуелу, потім робимо попури з пісень. Якщо це б був виключно оперний концерт, можливо, прийшло би не так багато людей» (курсив наш. – Л. Ч.) [14].

Своєрідними визитними картками групи були ««Nessun dorma» з опери «Турандот» у виконанні Паваротті та виконувана трьома співаками балада «O sole mio». Часто виконувалися: Паваротті – «Recondita armonia» з «Тоски» Пуччіні, «Mattinata» Леонкавалло, Домінго – «E lucevan le stelle» з «Тоски», Каррерасом «Lamento di Federico» з «Арлезіанки» Чилеї.

Загалом три тенори як тріо за 13 років виступили 34 рази. У 1996–1999 роках вони здійснили світове турне, географічний діапазон якого охоплює 23 міста: Барселону (2 виступи), Токіо (2 виступи), Лондон, Гетеборг, Мюнхен, Дюссельдорф, Ванкувер, Іст-Ратерфорд, Торонто, Мельбурн, Майами, Преторію (ЮАР), Детройт, Сан-Хосе, Лас-Вегас, Вашингтон, Клівленд, Сан-Пауло, Сеул, Пекин, Сент-Пол (США), Бат (Великобританія) і Колумбус. Благодійні концерти були проведені в Монте-Карло (1994), Модені (1997), Мадриді (1998) та Чикаго (2000). Три тенори як група працювали з диригентами Джеймсом Лівайном, Марко Армільято, Яношем Ачем та Стівеном Меркуріо [12].

Сценічні майданчики, на яких виступало тріо, розташовані на чотирьох континентах – Європі, Північній Америці,

Африки та Австралії. Це, між іншими, Терми Каракалли, стадіон Уемблі, Кресцент, Концертхаус у Відні, Олімпійські стадіони у Сеулі та Токію, ванкуверський Бі-Сі Плейс, чикагський Юнайтед Центр, Юніон Білдінгс у Преторії, Заборонене місто у Пекіні.

Лучано Паваротті прожив майже 72 роки (народився в 1935-ому і помер в 2007 році в Модені). Перший в історії опери тенор, якому вдалося заспівати всі 9 високих «до» в опері «Дочка полку» Г. Доніцетті, у 1988 році Паваротті також ввійшов до Книги рекордів Гіннеса, коли глядачі після виконання в Дойче Опер «Любовного напою» викликали співака на уклін 165 разів. На сольному виступі в Гайд-парку в Лондоні у 1991 році співак зібрав 150 тис. аудиторію, у Центральному парку Нью-Йорка у 1993 року – 500 тис. людей, на паризькому Марсовому полі у 1993 році – понад 300 тис. осіб [12].

У 1963 році Паваротті і Джоан Сазерленд здійснили турне по Австралії. В США співак вперше виступив у Флориді у 1965 році в опері «Лючія ді Ламмермур»; в тому ж року дебютував в Мілані у «Богемі» Ф. Зефіреллі. В подальшому Паваротті мав успіх в штатах у 1973 році на сцені Метрополітен опера в «Дочці полку».

В 1976 році Паваротті виступає сольно на фестивалі у Зальцбурзі, де йому акомпанує Леоне Маджіера. Пізніше Паваротті багаторазово співає у Ла Скала, у Віденьській опері.

На початку 1980-х років Паваротті організовує Міжнародний конкурс молодих виконавців, з переможцями якого кілька разів їздить у турне, між іншим, до Китаю, де вперше виступає перед 10 тис. аудиторією у Пекіні у Великому залі народних зборів.

У грудні 2000 року, скончивши 69 років, Паваротті розпочав своє прощальне турне, В 2005 році він виступив в Києві в палаці «Україна». В концерті прийняли участь Кармела Реміджо і Володимир Гришко. Репертуар концерту складався з арій з опер і неаполітанських пісень.

Кожний наступний виступ давався маестро все трудніше, враховуючи його вік та стан здоров'я (в 2006 році у Паваротті виявили онкологію). Концерти в США, Канаді та Великій Британії прийшлося відмінити.

Останній раз Паваротті заспівав у 2006 році в Турині під час церемонії відкриття Зимових Олімпійських ігр.

Л. Паваротті широко відомий своїми телевізійними концертами та благодійною діяльністю. Головною рисою його характеру, за власним визнанням і згідно з думкою Вільяма Райта, були життєрадісність і любов до життя [3]. У Введенні до книги «Мій світ» Паваротті звертається до читача: «Що б не трапилося, я не перетворююся на песиміста і не зневіряюся. Я люблю жити. Сподіваюся, і ви теж» [3].

Л. Паваротті був людиною скромною, самокритичною, часто незадоволеною собою [3]. Феномен Паваротті полягав, на думку Райта, у поєднанні неперевершеного голосу та здатності до контакту з широкою публікою. «Саме він, цей контакт, і народжує захоплення перед таким майже надлюдським дивом, як рідкісний вокальний дар» [3]. «Паваротті мав майже магнетичний вплив на публіку – після виходу з опери майже завжди йшлося про нього. Подивитися на його мистецькі творіння приїжджали натовпи людей з усього світу», – згадує музичний критик Б. Качиньський [11]. (Подібне поєднання – чудової природи та дивовижного голосу – зауважує Анрі Плезан у Енріко Карузо).

В автобіографії Паваротті згадує своє дитинство як дуже щасливе. Багато говорить про свою бабусю, яка його обожнювала. Також впливовою фігурою для нього був батько, що працював пекарем, але також співав в хорі. Разом, батько та мати Лучано, наполягли на тому, щоб він навчився співати професійно.

Лучано провів дитячі роки в селі та на околиці міста, і вважає, що сільське життя дуже вплинуло на формування його особистості. Багато часу проводив на повітрі, грав з дітьми. З дитинства був комунікабельний, зав'язував дружбу з усіма. Вмів та любив працювати на землі, навіть, за власним визнанням, звик до цієї праці.

Також на Паваротті вплинула Друга світова війна, врання від бомбардувань та нічних автоматних черг залишилося з ним на все життя. «Війна постійно зі мною. Постійно», – зізнається співак у документальному фільмі «Паваротті» [12]. Концепт війни і пов'язані з ним страх і бажання за всяку ціну не повертатися до жахів воєнного часу в більшій чи меншій мірі повпливали на всіх трьох співаків як представників одного покоління. (Хоч Іспанія офіційно не приймала участь у ДСВ, економіка краю була значно ослаблена громадянською війною та режимом

Ф. Франко. Багато іспанців шукали кращого життя закордоном. Сім'ї двох майбутніх всесвітньо відомих іспанських тенорів були не винятком. Родина Каррераса спробувала емігрувати до Аргентини, але невдовзі повернулася на батьківщину. Родина Домінго переїхала до Мексики).

В опері «любов, ненависть і смерть» – схема, сценарій, який оживає на сцені завдяки зусиллям тих, хто ставить оперний спектакль, але, передусім, співака, – вважав Паваротті. Як жартував Лучано, кожний раз, як він йшов на сцену, він йшов «вмирати». Це «вмирати» означає й хвилювання перед виступом, яке співак завжди відчував, й бажання від початку до кінця прожити як своє життя свого персонажа, смертю котрого зазвичай закінчується більшість класичних оперних лібретто [12].

Л. Паваротті відомий не тільки як «король верхніх «до», але й як «король відмін», набувши звичку відмінити свої виступи в останній момент. До кінця невідомо, чи пояснюються ці відміни поганим самопочуттям, або бажанням отримати більший гонорар, або перенасиченістю графіку, або певною неогранізованістю життя співака, або іншими причинами. Але деякі підрахунки дійсно вражають, наприклад, той факт, що у 1989 році чиказька Лірик-опера відмовилися від співпраці з ним, тому що за останні 8 років з 15 їх сумісної праці співак відмінив 26 з запланованих 41 виступів [1, с. 93–94].

Пласідо Домінго народився в 1941 році в Мадриді. Його кар'єра почалася в Мексиці, куди переселилася його родина у 1950 році. Там у 18 років він дебютував в Мехіко в Національній опері. Широка популярність прийшла до Домінго в другій половині 60-х років. Саме тоді він почав виступати на сцені Далласького оперного театру, потім у Тель-Авіві. Пізніше Домінго співає у Метрополітен опері, в Ла Скала, Ковент Гарден та ін. Концертом Домінго було відмічено відкриття у 2016 році Дубайської опери.

Є організатором міжнародного конкурсу вокалістів OperaIia, артистичним директором опери в Лос-Анджелесу та Національної опери у Вашингтоні. Доктор витончених мистецтв Нью-Йоркського університету, почесний доктор Мадридського університету, почесний доктор музики в університеті в Оклахомі, починаючи з 1970-х років, Домінго активно виступає в ролі диригента (вперше диригував в сезоні 1973/1974 року в Нью-Йорку оперою «Тоска»). Виконав

більш, ніж 150 партій, знімався в кінооперах Ф. Дзефіреллі – у «Травіаті», «Отелло», «Паяцах» і «Сільської честі» [13].

Яна Іваницька приводить спогад української співачки Вікторії Лук'янець про диригентську роботу Домінго: «Співати під його керівництвом було дуже зручно, він надзвичайно відчуває співака, ніколи не зробить те, що некомфортно, бо сам є надзвичайним співаком <...> У «Травіаті» є суто оркестрові фрагменти. В цих епізодах йому було трохи складно» [1, с. 95].

У 2009 році Домінго став першим отримувачем найбільшої в царині музики премії імені Біргіт Нільсон (в мільйон доларів).

В 2019 році під час візиту в Україну Домінго було присвоєно звання Почесного професора Національної музичної академії імені П. І. Чайковського.

Ліричний тенор, на початку 2010-х років Домінго перейшов на баритонові партії.

Наймолодший з тріо, тенор Хосе Каррерас народився в 1946 році в Барселоні. Вперше виступив на сцені в 11 років в «Балаганчику мастера Педро» М. Де Фальї.

До 28 років Каррерас вже був виконавцем головних тенорових партій у більш ніж 20 операх у Європі та Північній Америці, в першу чергу, на великих оперних сценах Відня (Віденська державна опера, 1974), Лондону (Royal Opera House, 1974), Нью-Йорку (Метрополітен опера, 1974), Мілані (Ла Скала, 1975) [8].

Багато разів Каррерас співав в різних оперних спектаклях з Монсерат Кабальє (близько 20 разів). З 1990-х співак виступає сольо (іноді до 50 разів на рік), рідко приймаючи участь в оперних виставах.

В 1987 році Каррерасу, вже відомому артисту, поставили діагноз «гостра лейкемія», яку йому вдалося побороти за рік. У 1988 заснував «Міжнародний фонд Хосе Каррераса для боротьби з лейкемією» – організація, що збирає пожертви для фінансування досліджень в області лікування лейкемії. Доходи Каррераса від його концертів поступають до цього фонду.

Дуже розумний і спокійний у дитинстві, в дорослим віку Каррерас є особою дуже стриманою, але, разом з тим, може вибухнути і тоді заховається дуже емоційно [8].

Дискографія Каррераса налічує близько 150 записів. Каррерас – Кавалер хреста ордену «За заслуги перед Італійською

республікою». Удостоєний престижної нагороди «Sir Laurence Olivier Award» (1992–1993).

Висновки. Тріо трьох тенорів, тобто трьох класичних оперних співаків – Пласідо Домінго, Хосе Каррераса і Лучано Паваротті – виступало на різних світових майданчиках майже 13 років, але їх «спільна» біографія охоплює всі творчі та життєві події кожного з них, хронологічно починаючи від року народження самого старшого співака – Паваротті і продовжуючись по теперішній час, вже після його смерті. Концепт війни і пов'язані з ним страх і бажання за всіляку ціну не повертатися до жахів воєнного часу в більшій чи меншій мірі повпливали на всіх трьох співаків як представників одного покоління.

Колективна біографія трьох великих тенорів дозволяє створити уяву про класичного (західноєвропейського) оперного співака другої половини ХХ–ХХІ століття – професіонала високого класу, який виконує практично весь теноровий репертуар – не тільки оперні партії, але й народні та естрадні пісні. Це також харизматична особа, улюбленець публіки, людина, яка априорі досягла успіху.

Тенори досліджуваного тріо – це центральні фігури музичного шоу, співаки-актори, в певним сенсі – поп-співаки (А. Лара), що, як в опері, втілюють на концертній сцені справжню взаємодію різнорідних елементів у явищі цілого. Вони поєднують в собі сценічне та вокальне мистецтво, та наголошують на взаємодії з якомога більшою аудиторією. При цьому сценічний образ, який створює оперний співак на концертному виступі, має бути не менш достовірним і глибоким, ніж образ, втілений ним в оперному спектаклі.

Виступи трьох тенорів на Чемпіонаті світу з футболу спонукані кількома причинами, але, передусім, пов'язані з можливістю зустрітися на концерті зі слухачською аудиторією в такій кількості, про яку може тільки мріяти співак, що виходить на оперну сцену. Згодом ідею виступу перед багатотисячним натовпом під відкритим небом багаторазово реалізував в своїх сольних концертах Лучано Паваротті. Інтерес публіки до класичної музики у сумісному або окремому концертному виконанні Каррераса, Домінго та Паваротті десятиліттями (більш, ніж півстоліття) залишається незмінно високим: «Більшість сучасної аудиторії, як і раніше, має (сьогодні – Л. Ч.) потяг до чудових музичних шедеврів, які я маю честь виконувати», – зауважує Хосе Каррерас [2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іваницька Я. Вікторія Лук'янець: сходження на оперний Олімп (співпраця з Лучано Паваротті, Пласідо Домінго, Хосе Каррерасом). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Музичне мистецтво, 6 (1). С. 89–99.

2. Карабlikов А. Мое жизненное кредо – свобода. Интервью с Хосе Каррерасом. URL: <https://www.belta.by/interview/view/moe-zhiznennoe-kredo-svoboda-6557/>

3. Паваротті Л., Райт В. Мій світ. Автобіографія. URL: <https://libking.ru/books/nonf-/nonf-biography/377661-luchano-pavarotti-moy-mir.html#book3>

4. Парин А. Пласидо Доминго – мастер пения (Портрет). *А. Парин. О пении, об опере, о славе: Интервью, портреты, рецензии*. М.: Аграф, 2003. С. 107–115.

5. Таран Л. Провідні тенденції світової історіографії в ХХ ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки. *Укр. істор. журн.* 1999. № 1. С. 85–91.

6. Томазов В. Пропозографія. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Prosohrofiia>

7. Чишко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. К.: МП «БМТ», 1996. 240 с.

8. Carreras J. *Singing from the Soul. An Authobiography*. London: Souvenir Press, 1994. 224 p.

9. Lavin Ch. Three tenors. *Chicago Tribune*. Published: Dec 10, 2000. URL: <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-2000-12-10-0012100429-story.html>

10. Merton R. K. *Science, Technology & Society in Seventeenth Century England*. Humanities Press, 1978. 279 p.

11. Najpiękniejszy głos XX wieku. *Encyklopedia teatru Polskiego*. URL: <https://encyklopediateatru.pl/artykuly/43711/najpiekniejszy-glos-xx-wieku>

12. Pavarotti. Film. Dir. by Ron Howard. 2019.

13. Placido Domingo. Офіційний сайт. URL: <https://www.placidodomingo.com/>

14. Sweeting A. A crisp tenor. *The Guardian* (U.K.), 14th August 1998. URL: <https://web.archive.org/web/20051110031931/http://www.tenorissimo.com/domingo/Articles/tg081498.htm>

REFERENCES

1. Ivanitska, Ya. (2023) Victoria Lukyanets: climbing the opera Olympus (collaboration with Luciano Pavarotti, Placido Domingo, Jose Carreras). *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts*. Series: Musical art, 89–99 [in Ukrainian].

2. Karablikov, A. (2018) Freedom is my life's credo. Interview with Jose Carreras. URL: <https://www.belta.by/interview/view/moe-zhiznennoe-kredo-svoboda-6557/> [in Russian].

3. Pavarotti, L., Right, W. (1997) *My world. Autobiography*. URL: <https://libking.ru/books/nonf-/nonf-biography/377661-luchano-pavarotti-moy-mir.html#book3> [in Russian].
4. Paryn, A. (2003) *Plácido Domingo – singing master (Portrait). About singing, about opera, about fame: Interviews, portraits, reviews*. M.: Agraf, 89–99 [in Russian].
5. Taran, L. (1999) *Leading trends of world historiography in the 20th century. and problems of the crisis of modern Ukrainian historical science. Ukrainian historical magazine. №1. 85–91* [in Ukrainian].
6. Tomazov, V. (2012) *Proposography*. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Prosopohrafiia> [in Ukrainian].
7. Chyshko, V. (1996) *Biographical tradition and scientific biography in the history and modernity of Ukraine*. Kyiv: MP «BMT». 240 s. [in Ukrainian].
8. Carreras, J. (1994) *Singing from the Soul. An Authobiography*. London: Souvenir Press. 224 p. [in English].
9. Lavin, Cheryl (2000) *Three tenors*. Chicago Tribune. Published: Dec 10, 2000. URL: <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-2000-12-10-0012100429-story.html> [in English].
10. Merton, R. K. (1978) *Science, Technology & Society in Seventeenth Century England*. Humanities Press. 279 p. [in English].
11. *Najpiękniejszy głos XX wieku (2007)*. Encyklopedia teatru Polskiego. URL: <https://encyklopediateatru.pl/artykuly/43711/najpiekniejszy-glos-xx-wieku> [in Polish].
12. Pavarotti. Film (2019). Dir. by Ron Howard [in English].
13. Plácido Domingo. Official website. URL: <https://www.placidodomingo.com/> [in English].
14. Sweeting, Adam (1998). *A crisp tenor*. The Guardian (U.K.), 14th August 1998. URL: <https://web.archive.org/web/20051110031931/http://www.tenorissimo.com/domingo/Articles/tg081498.htm> [in English].